

A LÉTFENNTARTÁS JOGA

ÍRTA :
Dr. VÉSZI MÁTYÁS

(KÜLÖNLÉNYOMAT MESZLÉNY ARTÚR DR. EGY. RK.TANÁR EMLÉKKÖNYVÉBŐL)

BUDAPEST, 1936.
ADMIRAL NYOMDAI MŰINTÉZET. TELEFON: 334-85.

A létfenntartás joga

A jog örök fejlődésének s a viszonyokhoz való állandó Idomulásának nincs érdekesebb bizonyága, mint a ma kialakulóban levő (talán helyesen »ma kikristályosodó«) s a személyiségi jog gyűjtőfogalma alá vont joganyag. Nyilvánvaló, hogy a jog széles skálájának a legifjabb, legkevésebbé kipallérozott gyermeke ez, amely éppen a társadalom sokoldalúsága, a mindjobban bonyolódó szociális és gazdasági viszonyok folytán mind életszerűbbé, mind kevésbé nélkülözhető lesz. Valaha (alig egy századdal ezelőtt) még csak ábrándok, ma már a tényleges társadalmi együttélés és együttműködés követeli a személyiségi jognak nemcsak ismeretét, hanem mihamarabb való egységes, nemzetközi kodifikációját is.

Ha a gazdasági élet ki is emelt egyes joganyagodat, egyiket előbb, másikat később, a nemzeti rendezés köréből és a nemzetközi kodifikáció középpontjába helyezte, nincs egy sem, amelynél annyira természetes és annyira a közeljövőben várható volna a nemzetközi rendezés, mint éppen a személyiségi jognál.

Ennek, mint minden jogászai alkotásnak előfeltétele nemcsak a személyiségi jogok mind szélesebb körben való kiterjesztése, meghatározása, körülhatárolása, de ismerete annak is, hogy miből, hogyan és mily úton alakulhattak ezek olyanokká, mint amilyenek mai formájukban.

S ha talán joggal érhet is, mint gyakorlati jogászt az a szemrehányás, hogy egy új jogeszmének kipallérozása nem a mai időkbe való, mégis úgy érzem, nem egészen felesleges foglalkozni ezekkel a kérdésekkel, s e foglalkozás keretén belül kell megpróbálni, hogy legalább nagy vonásokban, megadjuk e jogeszmé fejlődésmenetét, körvonalazzuk ennek végső kialakulását és végül, mintegy e kettő igazolásaként, reámutassunk a személyiségi jog gazdasági vonatkozásaira is, éppen a létfenntartás joga kajpcsán.

I.

A személyiségi jog születése alig tehető korábbra, mint a XIX. század második felére. Különös ebben az a

körülmény, hogy minél nagyobb volt régmúlt világokban a személyi kultusz, annál kisebb volt a személyi jog jelentősége, — s minél jobban kiépül a kollektív társadalmak szociális jelentősége, annál jobban igyekszik kialakulni a személyiségi jog a maga legkülönbözőbb ágazataiban.

Érdekes körülmény ez, de nem érthetetlen. Ha visszamegyünk a legrégebb időkbe, ott megtaláljuk ennek a magyarázatát. A nagy személyi kultusz mindig édes testvére volt a nagy személyi hatalomnak. A kultusz annak járt, akinek hatalma volt. De ez az illetőt, akinek mert hatalma volt, s jogra nem is volt szüksége, az istenségek sorába emelte. A király, a törzsfő, aki alattvalóját, az úr, aki rabszolgáját megölethette, nem jogból, hanem hatalomból tehetett. Addig, amíg ez természetesnek tűnt, hatalmából kifolyólag, jogra nem is volt szüksége: abban a percben, amikor ez a hatalom mint jog merül fel, a király, az úr már leszállítódik az istenségnek szánt oltár polcáról, már azzal, hogy jogává nevezi ki azt, amihez hatalma van, s amit gyakorol, azzal voltaképpen korlátozza is ugyanazt, mert *a jog mindig egyben önmaga korlátja*.

A hatalmi ténykedés elméletileg megteheti azt az utat, hogy jogos (törvényes) ténykedéssé váljon, de visszafelé nincs út: a törvény indokolhatja utólag a hatalmat, de ezekután a hatalom már nem helyezkedhetek a törvény fölé. Amíg nincs törvény, a hatalom nem jogtalan, mert jogos sincs, abban a percben azonban, amikor a hatalom magát törvényessé, jogossá deklarálja, akkor minden eltérés a magaszabta törvénytől jogtalan, a pusztán hatalom által már nem is indokolt. Amíg csak az úr akaratai jogforrás, addig az bármilyenképpen nyilvánul meg, jogos, — ha azonban ettől nyert, de már tőle függetlenül törvény az, akkor az attól való eltérő megnyilvánulások még az úr részéről is jogtalanok.

Addig azonban, amíg a nagy személyi kultusz tart, addig a király, a törzsfő, az úr bizonyos mértékig még mindig őrzi nimbuszát, amelynek nemcsak nincs szüksége jogra, hanem amelynek egyenest ellensége a jog megszületése.

Amíg az egyes személyiségnek mindent szabad, a másoknak semmit, addig nem lehet személyiségi jogról beszélni, mert a személyiségi jog jellege éppen az, hogy nem privilégium: nem járhat csak az egyes kiválasztottnak; — nem azért, mert az igazságtalan volna, hanem egyszerűen azért, mert ekkor saját lényegének ellentmondana s nem volna személyiségi jog többé: személyiségi jog, végül is, akármelyik személyiségi jogi iskolához csatlakozzunk is, nem egyéb, mint azoknak a jogosultságoknak a foglalatja, amelyek személymivoltunk-

ból magátólértetődően folynak; — tehát aki személy, aki «ember, arra mindenkire egyaránt és egyenlő mértékben vonatkoznak.¹⁾

A személyi kultuszt élvező hatalmi személynek nem a személyiségi joga excepcionális a többi ember személyiségi jogával szemben: ez önellentmondás volna a személyi jog szempontjából: hanem személyiségi joga helyett hatalma van, amely valójában és legalább elméletileg el kell, hogy enyésszen abban a percben, amikor a személyjogok érvényre jutnak. Minél jobban csökkennek tehát a kiváltságos, személyes hatalmi lehetőségek, annál termőbb talajra kerül a személyiségi jog.

A jog őskorában tehát, — amikor a törzsfő akarata a törvény, — természetes, hogy nem lehetett személyiségi jog.

De később, midőn az egységek nagyobbak lettek, és akár harc, akár kiválasztódás által a törzsfőn vagy királyon kívül vagy mellett uralkodó osztály is kialakult, a ciánok korában, a jognak szükségképpen ki kellett már alakulnia, azonban úgy, hogy jogosítványokat csupán az uralkodó osztály egyedeire nézve tartott fenn, az alávetett osztály szabadsága, épsége, sokszor élete is teljesen az uralkodóknak volt alávetve. Jogai nem voltak, s ami jellemző, törvények sem vonatkoztak rájuk: gazdáik akarata volt a törvény. Még Rómában is a rabszolga volta-képp nem volt büntető vagy magánjogilag felelős: büntetőjogilag csak gazdája alá volt vetve, s nem a közület alá, s a gazdájáé volt a felelősség is érte, ő tartozott kárterítéssel.

Az uralkodó osztályban most már kialakulhatna (az alattvalók kizárásával, persze), olyasvalami, amit a személyiségi joghoz hasonlítanánk. Azonban eleinte ez az osztály meglehetősen kicsi, kevés tagot számlál. Egy-egy ciánban meglehetősen harmónia uralkodik a meglehetősen hasonló érdekűek közt. A vadászterületen rendszerint elég a vad minden vadász számára. Amikor azonban mégis érdekek ütköznek össze, a kiválóbb zsákmány, a szebb asszony, a király jelentősebb kegye felett, akkor a vagyon és a test külsőséges megsértésén kívül még csak a gondolata sem merül fel a személyiség immateriális jogai megtámadhatásának. Kettő tartozik az emberhez: az, amit erővel a clan-on kívüliektől megszerzett (a clan-on belül tilos rabolni) és a teste. Becsülete sincs még: aki erejében kételkedik, páros harcban bebizonyítja, hogy igenis van ereje. Innen a párviadalnak még ma is fennálló tradíciója, hogy ennek kimutatása után ki kell békülni. A

¹⁾ Azok a Személyiségi jogok, amelyek nem vonatkoznak mindenkire, pi. a szerzői jogok, is olyanok, amelyek mindenki által egyaránt bizonyos aktusok által (szellemi elme-mű létrehozatala) megszerezhetők.

clan-béli embernek azonban valamije van, ami hasonlít a személyiségi joghoz, bár abban különbözik, hogy ez az egész törzssel közös, mintegy a személytől különválva és misztikus tulajdonsággal ellátva: s ez az, amit a totem-jenek kijáró tiszteletadásban, annak kijáró szinte személyiségi jogban, magából kivetítve, hisz. *A totem a törzs személyiségi jogának a hordozója.* A totemnek van becsülete, amin ha sérelem esik, meg kell bosszulni, a totemnek van neve, képe és jele, a totemnek van titka, titkának megőrzése szent kötelesség, a totemra száll vissza mindaz a dicsőség, amit a törzs szerez.

Ennek a fejlődési iránynak a legkiemelkedőbb vonása. a közösség gondolatának előtérbe nyomulása, amikor még ha a személyiségi jog első felcsillanásáról beszélhetünk is, ezt éppen az fosztja; meg személyiségi jogi jellegétől, hogy a közösség érdekében és a közösség gondolatától áthatva jelentkezik, ami pedig a személyiségi jog mai kialakulásának az antitézise.

A civilizáció első fokain, amikor már írott törvények tiltják a büntetendő cselekményt, az élet és a testi épesség, persze ismét csak a szabad emberé, már intézményes, védelemben részesül. Értéke van, amely néhol csak a másik ember életével, néhol pedig, mint a germánoknál, váltságpénzzel mérhető fel. A becsület fogalma még, labilis, azonban a megsértett ember gyilkossága nem gyilkosság. Mint a római XII. táblás törvényben, mindennütt ott van az »*ossis yjxactio*« és »*membri ruptio*«²⁾ mellett az »*occentatio*«³⁾ vagy ehhez hasonló büntetendő cselekmény fogalma, amely valójában ráénekelést, varázsigével való megbabonázást jelent és szintén az »*iniuriák*« kategóriájába, tartozik. Az »*iniuria*« azonban materiális fogalom, iniuria csak az, ami a testben valami kárt okoz. A varázsigé is sorvadást, fizikai bajt idéz elő.

Lassankint azonban az *occentatio*-fogalom átalakul: a varázsigéből, amely eredetei formájában is tartalmazhatott sértéseket, rágalmozás-szem cselekmény lesz (*contumelia*), amely azonban nem a rágalmozás hazug mivolta miatt büntetendő, hanem az ősi hit szerint még mindig káros kihatásai miatt. Gyakran megeshetett azonban, hogy a sértett érezte, hogy sértést szenvedett, kereste magán annak testi jeleit, de nem találta és így felderenghetett benne az a gondolat, hogy van sérelem, ami a testnek nem fáj, ami immateriális. Ennél tovább azonban nem jutott. Ez az immateriális sértés az ő lelke szerint csak misztikus

²⁾ csont törése, tag kiszaggatása.

³⁾ eleinte halállal büntetve, amit később a »*saturák*« gyakoriságának hatása alatt enyhítettek. Említik: Paulus (5., 4., 6.) lege XII. tab. de famosis earminibus, membris ruptis. et ossibus fractis, — kivülc Cicero, Festus, Scipio.

erők segítségével tudhat olyan sérelmet előidézni, aminek nem marad meg a nyoma a testen.

Személyiségi jog fogalma tehát még ebben a korban sem kristályosodhatik ki az »occentatio«-ból, hiszen az ember még nem tudja elképzelni az immateriális kár fogalmát emberi erőtlől eredőnek.

Az élet, testi épség és becsület megsértése de facto azonban büntetendő már ekkor is. De a görög jog egész fejlődésében, a római jog pedig! fejlődése nagy részén át nem jut el ahhoz a meggondoláshoz, hogy maga a kártétel a büntetendő, míg a germán jog a legjobb akarat mellett is csak anyagi károsodást lát fennforogni; — az eszmei jkár úgy az egyik, mint a másik elgondolásból hiányzik. De oka azért van a büntetésnek, kell hogy oka legyen, s a görög, később a római is a sértett helyett a sértőt tekinti s nem azért bünteti, mert más személyt sértett, hanem mert gög, »hybris« nyilvánult meg benne ezáltal. Valójában tehát az antiszociális magatartást, mondanók ma, tartja üldözendőnek. Ebből fejlődött ki a római jognak később sokat vitatott »animus iniurandi« tana is. Ez természetes is: nem maga a varázsigé, (később a sértés) pusztá elmondása a főbűn, hanem az a lelkület, amely a démonikus erőket a maga gögjében segítségül hívja, mert hiszen csak ezen erők jelenléte mellett hatatos az elmondás.

Érdekesen alakul át mindez a praetori jogban. Az egész római jogban még uralkodó az a gondolat, hogy nem maga a tett, hanem az antiszociális, botrányokozó magatartás az, ami büntetendő. Ez az álláspont könnyen érthető egyrészt a római jellem ridegségénél, másrészt a mindjobban kifejlődő városi életnél fogva. A contumelia elsősorban akkor és azért büntetendő, ha és mert infamatio, tisztessé ember »infamis« hírbe hozása, Sulla idejében ez már mint kifejlett gyakorlat élt. Cicero már pro Oaecina védőbeszédében⁴⁾ a »fenyegetett szabadság feletti fájdalom«-ról beszél. Ez az oka, hogy úri matrónák és gyermekek utcai megszólítgatása vagy követése, éppen mert botrány okozó volt és az illető szabadságát fenyegette, sértés nélkül is iniuriának számított⁵⁾ és annak számított az utcai hangoz veszekedés⁶⁾, ijesztés,⁷⁾ sőt valaki ruhájának megérintése is, ha azzal az illetőt visszatartani, vagy útjából ellökni akarta,⁸⁾ exhibició⁹⁾ és a szobrok kegyeletsértő

⁴⁾ Idézi Puchta Instit. 2., tíl. »iniuriarum non ius possessionis adsequitur, sed dolorem imminutae libertatis iudicio poenaque mitigat«.

⁵⁾ Festus.

⁶⁾ Fies tus.

⁷⁾ Labeo 15., L. 5. §. 8. D.

⁸⁾ Seneca.

⁹⁾ Paulus 5., 4., 21.

bántalmazása:¹⁰⁾ vagyis mindaz, ami a római méltóságot sérthette. Az eszmei kár fogalma azonban itt is hiányzik még, s ez az oka többek közt annak is, hogy a szellemi tulajdon fogalma is ismeretlen volt a rómaiak előtt, fejlett irodalmi kultúrájuk ellenére is.

A középkor, miután átlépte a korábbi fejlődési stádiumokat, sajátos felfogáshoz kellett hogy jusson, abból a különleges eredményből kifolyólag, amelyet benne a régi germán, a némiképpen átalakított római és a kánonjogok összeolvadása, utóbbi szupremációjával, jelentett.

Ahogy a római eleinte emberfeletti hatalom működésének tudta be a sértést, úgy a keresztény lélek, megfordítva, a sértést csak abból a szempontból tudta nézni, hogy megsértette-e vele az Istent, s mennyire. Ahogy amott nem a sértett volt a lényeges, hanem a sértő viszonya a közösséghez, melyben élt, úgy emitt szintén nem a sértett a lényeges, hanem a sértő viszonya istenéhez. Nem is a kártérítés a fontos, hanem a sértés visszavonása, ünnepélyes megtagadása.

Ez a kánonjogi gondolat azonban hatalmas lépéssel viszi előre a személyiségi jog fejlődését, hiszen, ha a visszavonás istennek szól is, mégis benne van már az eszmei kártalanítás, az elégtétel nem anyagiakban való szolgáltatásának a gondolata, ami kétségkívül reakció úgy a puszta büntetési (római), mint a puszta pénzkielégítési (germán) elintézésre.

A jog, mint emberek együttélését szabályozó tudomány, csak a renaissance korában érkezik vissza a földre. Az olasz városok elérik azt a fejlődési fokot, amelyet az ókor Rómája városi élet terén felmutatott: s mint azokban az időkben, Justinianus óta, úgy ezekben az időkben is egyre-másra felvirágozik az olasz enciklopédikus jogtudomány, amelyből valójában a mai jogtudomány kezdetét számíthatjuk.

Mint minden tudomány kezdetekor, úgy azonban itt is nagyobb nehézségeket okozott az alapfogalmak meghatározása, a régi meghatározások összegyűjtése, rendezése, bírálata, semhogy a finomabb részletkérdések iránti érdeklődés felmerülhetett volna. Az a szépen fejlődő individualizmus is, amely a művészetekben kitombolhatta magát, korlátokra bukkant a kis államok despotizmusában, amely egészen az abszolutizmus teljes újkori kifejlődéséig, egészen a XVIII. századig tartott, s ugyanúgy megakadályozta a jogtudományban a személyiségi jogi gondolat kifejlődését, mint megakadályozta azt a világtörténelemben annakelőtte is mindenkor.

¹⁰⁾L. 27. D. h. t.

A reformáció nagy lelki mozgalma alkalmas lett volna talán ennek ellensúlyozására: azonban részben a reformáció vezetői, tudatosan kerülték a politikai ismert formák megváltoztatását, mint Luther, részben annyira túlnyomó volt bennük a vallásos beirányzottság, hogy az államkormányzás és a jog kérdéseit elhanyagolták és ennek alárendelték (Kálvin), úgyhogy az erősen kiépített kánonjogot vagy át kellett venniök, csekély változtatásokkal, vagy el kellett hanyagolniuk.

Közvetlen hatása a francia forradalomnak sem volt e téren a jogra: ha addig a szuverének nevében kellett alárendelni a személyiségnek a maga jogosultságát, akkor most a forradalmi közösség követelte ugyanezt az áldozatot.

A felvilágosítás eszméinek majdnem két század kellett, míg a közbenső politikai mozgalmakon keresztül és annak ellenére ki tudtak fejlődni és át tudtak menni a köztudatba.

A német tudomány, amely eléggé lehiggadt volt ahhoz, hogy a mi régi, azt ne vesse el mindjárt az újért, hanem összehasonlító, összeegyeztető módszerrel mindent tekintetbe vegyen, tudta csak odáig fejleszteni a magánjogot, hogy annak premisszái közt megtalálja a természetjogi és egyéb világnézeti alapokból kiinduló iskolák harcától függetlenül azokat a személyiségi jogokat, amelyek a teljes jog rendszerében helyet kell, hogy foglaljanak, nem mintha rajtuk épülne a többi, hanem mert nélkülük a többinek sincs meg az a létjogosultsága, mint velük. Visszakövetkeztetések során jött a német jogtudomány arra, hogy ha a bonyolultabb jogok fenn kell hogy álljanak, akkor azok mind leegyszerűsítettebb formái sem hiányozhatnak. így következett a vagyonjog fogalmából a szabad rendelkezés jogosultságának fogalma, így ebből viszont a név, a titok, a képmás joga, s az elméműveken való jog. Gierke, amikor nagy magánjogában helyet ad a személyiségi jognak, mint összefoglalható külön résznek, Köhler, amikor egyes munkái sorozatában veszi sorra ennek egyes lehetőségeit, valójában nem tettek egyebet, mint leszakították az érett gyümölcsöt.

Mindazonáltal a személyiségi jog nem lezárt fejezete a jogtudománynak, s talán épp ez a legérdekesebb, legvonzóbb rajta. Tanulmányozásakor lépten-nyomon új lehetőségekre bukkan az ember, új utak nyílnak, rengeteg a kiaknázatlan terület benne, de sok munka vár még a ma meglehetősen khaotikus halmazban fellelhető anyag egységes szempontok alá hozásában is.

II.

A törvények, amelyek eddigelé elég óvatosan foglaltak állást a személyiségi jogok elismertetése tekintetében, a

régtői fogva ismert, — élet, testi épség és szabadság, a becsület védelme jogán túl, elsősorban a névhez, a képmáshoz való jogot, a szerzői jogot (Gierke: »Elmeműveken való jog«); és nem egészen maradéktalanul, a titokjogot fogadják el, mint megvédelmezendő érdeket.

Ha egy rövid és teljességre nem törekvő felsorolást próbálunk adni! az egyes jogrendszerek és szerzők elismerésre váró személyiségi jogain, úgy a következő felsorolás ad, ha nem is kimerítő, de mégis áttekinthető képet:

1. Cselekvési szabadság joga, személyiség szabad megnyilatkozása, személyes szabadság joga, a testi integritás joga, stb. (Gierke, Windscheid.)

2. Benső életnek védelme, »titokjog«, (Kohler: »Sonstiges Binnenleben«, Kohler: »Schonung seines Vertrauens«, Gierke: »Private Sphäre«. Nálunk: Meszlény.)

3. Státuszjogok, (Svájci polgári törvénykönyv: Jog és cselekvőképesség, teljeskorúság, rokonság, honosság, lakhely, stb.).

4. Vagyon, anyagi, vagy eszmei javaink élvezéséhez való jog, vagyonszerzési jog, (Regelsberg, Almási, Dernburg, Gierke).

5. Egyéniség; megjelöléséhez való jog, (név, cím, cég-stb.

6. Hitelhez való jog (Gierke, Meszlény).

7. Házjog (Gierke, »Hausfrieden«, Meszlény).

8. Kegyelet (Gierke; »Gräberruhe«).

9. Tanítás, tanulási szabadság, állampolgári jogok.

10. Vallásos érzés vagy béke védelme (Gierke).

11. Családi állapot és érzület védelme (Fazekas).

12. Házasodási jog, (római jogi jus connubii, Gierke), stb.

Mindezek azonban nemcsak hogy nem töltik be a személyiségi jogok elképzelhetőségi körét, de valójában azt az utat sem jelölik meg, amelyen haladva a személyiségi jogok határvonalait meg lehetne húzni, hiszen csak egy tekintet a különböző szerzők felfogásaira nyilvánvalóvá, teszi, hogy a fentebbi felsorolás egyáltalában nem a végleges út megjelölése. Vannak szerzők, pl. nálunk Bozóky, aki nemcsak a státusz jogokat, hanem, relativ személyiségi jogokként, a családi jog személyiségi vonatkozásait is ide sorolja, — mások, pl. nálunk Szász-Schwartz a személyi és személyiségi jogok összeolvasztását sürgetik, — vannak, akik a személyiségi jogot a saját személyiségen való jogban fejezik ki, és részben a dolgon, részben a mások személyiségén való joggal állítják szembe (Gierke), amit viszont egyesek azon az alapon tagadnak, hogy a saját személyen való jog az öngyilkosságot, öncsonkítást, magzatelhajtást, stb. igazolná, (Savigny).

Ha azonban mindezeket a problémákat, amelyek távol is esnek; e tanulmány keretéig túltesszük magunkat, akkor

is a személyiségi jog mai állása mellett a legelső feladatunk nem a rendszerbe foglalás, hanem új területeknek, lehetőségeknek kikutatása látszik helyesnek, mert nem szabad előbb rendszernek születnie, hanem induktív úton először az egyes kategóriákkal kell tisztába jönni.

Ha viszont ebből a szempontból vizsgáljuk a kérdést, szembeötlik, hogy a személyiségi jogoknak egy csoportja nyilván szorosabb kapcsolatban van azzal a körülménnyel, hogy életünket társadalomban, szociális viszonyok között éljük le, mint a többi.

Az egyes személyiségi jog érvényesítésénél rendszerint a személy szóbanforgó joga szempontjából mindegy, hogy az egyes személy más személlyel, személyek csoportjával, minő csoportjával és minő körülmények között álló csoportjával szemben nyilvánul meg. A névjog megvédendő, akár egy ember, akár egy társaság bitorolja. A szerzői jog védelemre jogosult: akár a kiadóval, akár a másik bitorló szerzővel szemben.

Vannak azonban személyiségi jogok, amelyek nem függetlenek egyes változásoktól, *hanem amelyeket a társadalmi élet mindenkori helyzete határoz meg.*

Ilyen az érvényesülés joga (Bozóky), az életfeltételek joga (Regelsberg: »Daseinsbedingungen«), a munkaerő joga (Meszlény) stb.

Az érvényesülés joga Bozóky szerint az a jogunk, hogy »testi erőnket és szellemi képességeinket a jogrend által vont határ közt érvényesíthessük«, vagyis, anélkül, hogy bővebben körülírná, rábízva a törvényhozásra, hogy a mindenkori szociális viszonyoknak megfelelően vonja meg e határ mértékének és minőségének a korlátait, mert érzi, hogy itt abszolút kritériumot adni nehéz. Hiszen a mindenkori törvény úgyis határát szabja minden jog érvényesülésének.

A munkaerő joga viszont számos oly körülménytől függ, amit lehetetlen fogalmilag vele együtt kifejezni. Ha csak azokat a kártérítési döntéseket tekintjük, amelyek munkásbalesetek kapcsán a munkaerő-vesztés mi-benlétére vonatkoznak, látjuk, hogy milyen ingadozó ez a fogalom, mennyi eldöntetlen kérdést rejt még magában. Hogy csak egyet említsünk: szinte lehetetlen megállapítani, hogy áll ez a probléma, ha a kárt szenvedett egyén csak arra a munkakörre lesz képtelen, amelyet addig folytatott, amire mégis lehetne talán még valami munk>aerőskálát felállítani (munkaképes, részben, teljesen munkaképtelen, stb.), de más munkára, amit esetleg eddig nem folytatott, folytatni nem is akart, vagy akarhatott, nem. A munkaerő kérdése természetesen összefüggésben áll, nemcsak a technikai haladással, de a szociális viszonyokkal is. Pl. keresett munkaágban dolgozó munkás munka-

képtelensége nem lesz csekélyebb mérvű, ha olyan munkában való felhasználhatósága meg is maradt, amelyben elhelyezkedést ezidőszert elölreláthatólag találni nem fog.,

Hasonlóan állunk Regelsberg életfeltételekhez való jogával is, mihelyt egy jogba foglaljuk össze mindazt, amit ő e kifejezés alatt ért. Ezek együttesen tekintve ismét nem függetlenek a társadalmi viszonyoktól, de éppen az a körülmény, hogy Regelsberg ebbe az ő összefogó fogalmába beleérti az életet, a testi és szellemi javakon kívül, még a szabadság, becsület, a jóhírnév és a hitel jogát is, meg kell jegyeznünk, hogy valójában semmiféle körülmény sem igazolja azt a kívánságot, hogy amikor a jog mindinkább differenciálódni igyekszik, egy címszó alá gyűrjünk össze oly meglehetősen különálló javak jogát, amelyek külön-külön nem mindegyike életfeltétel, viszont amelyek közül egyesek valójában annál többet jelentenek, mint pl. maga az élet.

Akkor tehát ,amikor keressük azokat a személyiségi jogokat, amelyek bármennyire és feltétlenek, mégis mértékükben és minőségükben a mindenkori társadalmi viszonyoktól függenek, ilyenekül az érvényesülés és munkaerő jogát el kell fogadnunk, az életfeltételek jogát azonban amely a maga egészében szintén idetartoznék, vissza kell utalnunk azokba az egyes kategóriákba, amelyekbe egyenként tartoznak.

Kérdés azonban, hogy az érvényesülés és a munkaerő jogával kimerült-e az a kör, amelyet mi *szociális személyiségi jogoknak* nevezhetnénk.

A érvényesülés és a munkaerő joga merőben különböző jogosítványok. Az érvényesülés joga aktív, pozitív, s a más emberek jogainak, valamint a törvény határainak kivételével korlátlan. Ezzel szemben a munkaerő nem aktív jog, hanem inkább passzív védelem ennek megtámasztásaival szemben, — nem is pozitív, mert igény csak annak erőszakos hiánya esetén merül fel. Továbbá, fenti korlátok mellett, az emberi munkaerő munkaképességének tapasztalati korlátai vonatkoznak rá. Végül az érvényesülés joga szellemi természetű, kiszámíthatatlan, megsértésénél túlnyomó az eszmei kár, a munkaerőhöz való jog fizikai jellegű, bizonyos mértékig számításokra alapulhat, s megsértésének anyagi kára rendszerint ezen az alapon ki is számítható.

Kérdés már most, hogy nem merülnek-e fel olyan személyiségi jogok, amelyek részben konkrétabbá teszik az érvényesülési jogot, részben a fizikai munkaképességre vonatkozó méréstől függetlenebbé a munkaerő jogát és mindezek dacára kifejezik a szociális személyiségi jogok .ama fogalmát, amelyek döntő fontosságúak az emberi

munka során az érdekeltek között felmerülő összeütközésekre.

A szociális mozgalmak magától értetődővé tették, hogy egyes, főleg munkaszerződési viszonylatokban egészen más elbírálások merüljenek fel a szerződés személyi vonatkozásai és a szerződés betartása körül, mint más jogügyleteknél. Az újabb időkben igen sok, eddig jogilag, nem körülhatárolható és csak a szociális fejlődéssel magyarázott jelenségek törtek utat maguknak a szigorúan jogi szerződés alapelvein keresztül. Az összes munkástörvények keresztül-kasul vannak szöve szociális megfontolásokkal, amelyeket szinte a jogi megfontolások ellentétéként vesz tudomásul a közvélemény.

Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk ezeket a nem egyszer jogásziatlanoknak tartott, ú. n. szociális rendelkezéseket, arra az eredményre kell jutnunk, hogy ezekben valójában egy új személyiségi jog van szüle te ndőf ében. Éppen ezeken az öntudatlan jogképződéseken keresztül ismét és számtalanszor revelálódik az a nagy jogi gondolat, hogy az igazi, a helyes jog az életből fakad s csak a tényleges életkövetelmények azok, amelyek helyes kikristályosodása helyes jogrendszert, helyes újrendszerű jogokat létesíthet. A jognak nem lehet csak elmélete, a jog nem mozoghat légtüres térben, mert nem jog az, aminek az élettel kapcsolata nincs.

Ez az új személyiségi jog — *sit venia verbo* — a *létfenntartás joga*, amely maga is egy az érvényesülés és munkaerő jogához közvetlenül tartozó személyiségi jogból, a munka jogából vezethető le.

A munka joga nem azonos a munkaerő jogával, éppúgy, mint az érvényesülés jogával sem. Az érvényesülés joga általánosabb jellegű jogosítást jelent, erők szabad kibontakozási lehetőségét bármely irányban. A munka joga meghatározottabb, egy irányú, még pedig határozottan gazdasági. Egyes munkaágakat lehet feltételekhez kötni, de nem lehet megakadályozni, hogy valaki az élet minimumát valamilyen munka árán meg ne szerezhesse. Az érvényesülés joga korlátozható, a munka joga nem, mert ez az érvényesülés jogának maximális korlátozása.

A munkaerő joga viszont abban különbözik a munka jogától, hogy az csak azon eszközök birtoklására és gyakorlására vonatkozik, amelyek által munka végezhető s így nem annyira gazdasági, mint inkább fizikai fogalom s így inkább abba a csoportba sorozható, amelyben az elsőrendű fizikai életjavak tartoznak, aminők a pusztá lét, a test és tagjai, az egészség védelme, — és csupán ezek vonatkoztatásában a mindenkori munkalehetőségekre.

A munka jogának fogalmát tehát nem fejezi ki, s nem is pótolja: sem az érvényesülési, sem a munkaerő jogának a köre, ez egy határozottan különálló gazdasági jellegű személyiségi jog, amelyet végső fokon két leg-személyesebb személyiségi jogra, az élet és az akarat jogára lehet visszavezetni. Az élethez természetes jogunk van, tehát fenntartani is jogunk van, a tevékenységhez is természetes jogunk van, tehát az önfenntartást célzó tevékenységre is, amelyeknek eredője csak a munka joga lehet.

Két ellenvetést lehetne itt tenni. Az egyik, hogy az élet joga csak az élet védelmének jogát jelenti, vagyis külső, erőszakos, jogosulatlan támadások kivédését, megbüntetését s e tekintetben az önbíráskodás felmentését is, de nem jelenti az élet megtartásának a jogát, nem jelent aktív jogot, amellyel szerezni lehet azt, ami ehhez szükséges.

Ezt az ellenvetést nemcsak az emberiség nevében kell visszautasítani, de annak a hosszú, törvényen alapuló bírói gyakorlatnak a nevében is, amely a világ minden művelt nemzeténél vagy felmentéssel, vagy nyomatékosan enyhítő körülményként való betudással enyhíti azokat az egyébként büntetendő cselekményeket, amelyek az élet pusztá fenntartásának végszükségéből folytak. Ez pedig nem egyéb, mint a létfenntartás személyiségi jogának elismerése mindenben, még a büntetendő cselekményen keresztül is. Célszerűtlen és indokolatlan volna az élet megvédését csak egy irányban építeni ki a jognak, mert amily joggal védekezhetünk a ayilt, erőszakos támadások ellen, ugyanazon a jogon kell, hogy a lassú, alattomos támadás ellen, amely az emberi szervezetet megtámadja, szintén védekezni lehessen.

A másik ellenvetésként azt lehetne felhozni, hogy az akarat joga, vitatott és körülhatárolatlan fogalom még ma. Vannak (Windscheid), akik tagadják is személyiségi jogi értelmezését. Erre azonban azt kell válaszolnunk, hogy még ha így is volna ,akkor is jognak kell tekinteni minden *olyan* akaratmegnyilvánulást (különösen, amely törvénybe egyébként nem is ütközik), amely egyenest arra irányul, hogy a közvetlen életfenntartást lehetővé tegye. E téren az érvényesülés joga ismét vitásabb, mint a munka joga, amely, mert éppen a létfenntartásra irányul csupán, vitán és filozófiai állásfoglaláson felül megilleti az emberi egyedet, amely életben akar maradni.

A munka joga tulajdonképpen a létfenntartás jogának pozitív megnyilvánulása, gyakorlatba átvitele a törvényes keretek közt.

A létfenntartás joga a munka joga *hiányában*, illetve annak kielégítési lehetőségeinek hiányában változhat csak

át olyan abszolút személyiségi joggá, amely még a törvényes korlátokon felülemelkedve is igazolt.

A munka joga valójában, a létfenntartás jogának törvényes kereteken belül való mozgását szabályozza és teszi lehetővé. Ezért olyan nagy fontosságú, hogy kiépüljön, megszilárduljon és megerősödjön. Enélkül az éhező tömegek, amelyek, ha nincs is ez törvényben, de nagyon érzik a létfenntartás elsőrendű természetes jogát, mindig hajlamosak lesznek arra, hogy túltegyék magukat a törvényes korlátokon. A bölcsen alkalmazott és elismert munkajog azonban a törvényes kereteken belül adja meg, kell, hogy megadj a létfenntartás lehetőségét. Létfenntartási jog munkajog nélkül: anarchia, — munkajog létfenntartási jog nélkül: rabszolgaság.

Érezzük azonban, hogy mindez csak elmélet, gyakorlati példákkal kell igazolnunk a létfenntartási és munkajog jogosultságának alkalmazását és gyakorlati alapon kell megvizsgálni, vajjon lehetséges-e ennek a személyiségi jognak az alkalmazása bármilyen gazdasági lehetőségek között is, mert hiszen fentebb állítottuk, hogy a szociális személyiségi jogoknak mindig megmarad e végső társadalmi tényezője, amely nem lehet független a gazdasági viszonyoktól sem.

Az életfenntartás jogát a mai kor kívánalmai igazolják, — kérdés, hogy a mai kor lehetővé is teszi-e, hogy kívánalmi érvényesüljenek. Ha csak egy rövid pillantást vetünk az utolsó 50 év törvényalkotásaira, úgy számtalan vonatkozásban látjuk a létfenntartás jogának honorálását. Fentebb már reámutattunk, hogy a büntető rendelkezések során a törvényes korlátok átlépése esetében a létfenntartás joga mentesítő, vagy legalább is enyhítő körülmény. Az alkalmazottak felmondási és végkielégítési joga; bírói gyakorlatunknak a sikánnal szemben megnyilatkozó álláspontja; a Polgári Törvénykönyv javaslatának 2. §-a, amely a joggal való visszaélésekkel száll szembe; végrehajtási törvényünknek a végrehajtás alóli mentességet szabályozó rendelkezései; adórendszerünkben a létminimum adómentessége; az utolsó esztendőök gazdavédelmi rendelkezései; a most készülő hitbizományi reform és telepítési törvény s a különböző törvényi és bírói gyakorlaton felépülő rendelkezések szinte fel sem sorolható esetei, — mind valójában a létfenntartási jog elismerésének vitátlan bizonyítékai.

Ha a munka jogának oly irányú kielégítéséről, amelyet a munkanélküliség eddig leküzdhetetlen terjedelme oly mértékben gátol, hogy még az egyszerű létfenntartási jog határáig sem tud terjedni, ma sajnos nem beszélhetünk, az igaz, de az a körülmény, hogy az állam, a közületek, a társadalom maga érzi, hogy nem szabad, hogy valakinek

ne lehessen annyi lehetősége sem hogy valaminő munkával, de kielégítthesse létfenntartási jogát, már ez a körülmény is, ha kézzelfogható eredményt nem is, de annyit jelent, hogy a jogérzet elismeri a munka jogát és keresi a lehetőségeket, hogy azt kielégíteni módjában legyen. A szellemi szükségmunka, a legkülönbözőbb fizikai szükségmunkák létesítése, az utóbbi évek különböző kormányintézkedései; amelyek pl. a diplomás fiatalság elhelyezését célozzák, mindez lehetőségek keresését és a munkajog kielégítésének útjait igazolják.

Ha azonban a fentebb felsorolt esetekben megnyilatkozó létfenntartási jogokat vizsgáljuk látjuk azt, hogy a létfenntartás joga összeütközésbe kerülhet a törvénnyel (büntetendő cselekménynek minősíthetése), összeütközésbe kerülhet mások jogos érdekeivel (a joggal való visszaélés esetei P. T. K. j. 2. §., sikkán, gazdavédelmi rendelkezések, stb.) és összeütközésbe kerülhet a gazdasági kivihetőségekkel is. Az első esetben a létfenntartás, joga legalább is enyhítő körülményként esik beszámítás alá, a másik esetben megelőz más jogos érdeket, a harmadik esetben az élet és annak lehetőségei döntenek.

Azonban van még egy negyedik eset, amelyet szemügyre kell vennünk: amikor is az egyes létfenntartási érdekek, nem más egyessel, nem törvénnyel, de nem is bizonytalan tényezők kapcsán változó helyzetekkel, hanem emberek *csoportjaival*, emberek közületeivel kerülnek összeütközésbe. Itt nemcsak az egyes létfenntartási érdekéről, hanem esetleg közületek minden egyesének létfenntartási jogáról lehet szó, amelynél nehéz meghatározni, hogy melyik egyenértékű személyiségi jog előzi meg a másikat.

Az itt előforduló eseteket négy főcsoportba véljük oszthatni :

1. A létfenntartási érdekek csoportja összeütközésének kimagasló esete a sztrájk, amelynél rendszerint a munkások munkajoga, néha létfenntartási joga, mindenestre e szociális személyiségi jogok valamelyike kerül összeütközésbe a munkaadó jogos érdekével.

A munkaadó jogos érdeke azonban mindig csak gazdasági jellegű érdek, míg a munkavállalók érdekei ez esetben személyiségi jellegű, következésképpen létfenntartásukra vonatkoznak. Személyiségi joguk érvényre jutása tehát meg kell, hogy előzze a munkaadónak személyiségi jogi jelleget nélkülöző érdekét. A sztrájk tehát akkor, ha a munkások nem teljesített követeléseivel valóban a létfenntartás jogát akarták a maguk részére érvényesíteni, fennálló ellentétes szerződések esetén is, amennyiben a létfenntartás joga elismerést nyer, jogosként jelentkezik.

2. Előfordulhat azonban az az eset, hogy a sztrájk nem ellentétes gazdasági érdekeket támad csupán meg, hanem más csoportok létfenntartási érdekeit is, pl. oly üzemeknél való sztrájk, amelyeknek működése közszükséglet, mint pl. bányák, vízművek, stb. sztrájkja, ilyen volna, ha valaha előfordult volna, az orvosok, a mentők, ilyen lenne a rendőrségé, ilyen, a közületek által fenntartott gáz, vízvezeték, villanyművek, vasutak sztrájkja. Eme életbevágó szükségletek kielégítése a közületek egyesének nyilván létfenntartási érdeke és itt nem lenét arról szó, hogy a nyilván kisebb csoportot képező munkás létfenntartási érdeke előbbrevaló volna, mint az egész nagy veszélyben forgó közület minden egyebének, mint összességnek létfenntartási joga.

3. A kartellek, a trösztök eseteiben is nem egyszer a vállalatok önkényesen megsértik az egyesek személyiségi jogi érdekeit. Akkor azonban, amikor emberileg csak kisebb jelentőségű megsértett ilyenfajta érdekekről van szó, amikor valójában tehát személyiségi jogilag oly kis mértékben tekintetbe vehető sérelem esete áll fenn, hogy nem is lehet szó arról, mintha különböző komoly gazdasági érdekek összeütközése fordult volna elő, — ilyen esetben indokolatlan a gazdasági szabadságot akár a kisebb, akár a nagyobb gazdasági erő törvényileg való korlátozásával megsérteni.

4. Azonban, ahogy a sztrájk kérdései is, mint láttuk, kétoldalúak, úgy a kapitalista berendezések sorát sem lehet csak a dolognak egyik oldaláról tekinteni. A tőke és a kapitalizmus, ha az egyesek tömegének létfenntartási jogát sérti, ha elsőrendű közszükségleti cikkeket von ki a forgalomból, vagy tesz széles rétegekben elérhetlenekké, háttérbe kell, hogy szoruljon a maga gazdasági érdekeivel az egyesek összességének létfenntartási joga elől.

A jog területén e kérdések megoldásánál két elvnek kell irányadónak lennie:

a) A létfenntartás érdeke még törvényes egyéb jogokat és kisebb jelentőségű minden személyiségi jogot megelőz, kivéve az élet, testi épségt és (egészség, stb. elsőrendű jogait; büntetőjogilag pedig minden esetben legalább enyhítő körülményt jelent jogsérelemek esetében is.

b) Összeütközések esetén nem a nagyobb érdek (mely gazdasági fogalom), hanem a kisebb sérelem (mely személyiségijogi jellegű) irányában kell hogy, történjék a jogi döntés.

Felmerül ezekután az a rendkívül kényes kérdés, hogy vajjon mi a létfenntartásnak az a standard mértéke, amelyen alul az személyiségi jog, s amelyen felül már csak gazdasági érdek. Világnézetek ütköznek össze ezen

a ponton. Mi jogászok, gyöngéknek érezzük magunkat itt döntő szóval közbelépni. A polgári rend társadalmi életstandardokat fogad el, amelyeket a tapasztalat lát el szankcióval. A szocializmus, amely nem ismer társadalmi különbségeket, egyenlő létminimumot vesz fel mindenki számára. Az anarchisták annak idején azt tanították, hogy mindenki számára az egyéni szükségletei jelentik az életminimumot, míg a bolsevizmus a maga intézkedéseivel azt hirdeti, hogy a fizikai munkás magasabb életstandardra jogosult, mint a szellemi munkás, s amaz, mint a munkát még vagy már nem végző egyén.

Az igazságot mi itt a törvényes korlátokkal elzárt kataszterekben nem kereshetjük, tudjuk mennyit érnek azok. Itt egyetlen, az igazságosat megközelítő megoldás van csak, s ez az, a helyes népszellemre bízni az eldöntést, amely csak a tanult és jogászilag képzett bíróságban kristályosodhat ki. Ez, hogy ne váljék osztálybírósággá, a maga függetlenségében és abban kell, hogy biztosítékát bírja, hogy megfelelő képzettség mellett bárki előtt nyitva áll,

Azt a labilis, esetről-esetre, sőt napról-napra inponderábilisabban változó határvonalat, amelyet az életstandard mértéke jelent, csupán a független bíró esetenként való szabad mérlegelése fogja megállapítani tudni. De ennek bírói megállapítására éppen azért lesz mind kevesebb szükség, mert a létminimumot jelentvén, csak azokban az esetekben kerülhet bírói döntés alá, amikor vita merül fel s amikor az életstandard már a létfenntartás jogát súrolja.

III.

A létfenntartás joga ,amely a létstandard minimumához való szükségletek megszerzése és megtartása iránti jogosultságot jelenti, egyik legjelentősebb *gazdasági jellegű személyiségi jogi érdek*, amelynek abszolút voltahoz ikétség alig fér.

A létfenntartás joga, amely fontosság tekintetében közvetlenül az élet, testi épség! s az ehhez tartozó kategóriák joga után következik, ezeken kívül minden más, nemcsak egyéb, de személyiségi! jogot is megelőz, s csak éppen az egyes emberek csoportjának joga, mint még jogosabb érdek, előzi meg itt is a különálló egyes jogának egyébként jogos érdekét.

Az állam, amikor az érdekösszeütközések megszűnnek elvétett egyes esetek lenni, s valamely ismeretlen, vagy ismert törvényszerűségnek engedve, bizonyos irányban megsokszorozódva ismétlődnek meg ,be szokott avatkozni az összeütközések likvidálásába. így történik ez a személyiségi jog gazdasági vonatkozásainál is.

Felmerül itt az a kérdés, hogy vajjon jogosuét-e az állam erre a látszólag pusztán hatalmi ténykedésre. Vajjon a törvények létrejötténél nem kellene-e csupán a tiszta jogi igazságosság szempontjainak érvényesülniük, érdekpártolási méltányossági szempontok helyett.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy ott, ahol ez az elrendeződés megtörténik, a személyiségi jogi szempont még akkor is döntő, ha látszólag a gazdasági érdek az, amely mellé állunk. (A gazdavédelmi rendeletek pl. nemcsak az adós gazdasági érdekeinek megvédését jelentik, hanem a hitelező egyszerű személyiségi jogának és az adós létfenntartási jogának, mint együttesen: személyiségi jogának s gazdasági érdekének, összeütközésében a jognak az adós mellét való állását.)

Más oldalról tekintve a kérdést, látjuk, hogy a kis közületeket a civilizáció, vagyis a technika vívmányai mind szorosabb egységekbe forrasztják. A kultúra viszont minél jobban halad, annál nagyobb tömegekre terjed ki, mint jogok alanyára is, legalább idealiter. A személyiség pusztá mivoltából folyó jogosultságok mind nagyobb jelentőségre tesznek szert, de ugyanekkor mind több jéss több gátló akadályba ütköznek.

Amikor a varga a magakészítette csizmákat maga árusította és minden vevőjét személyesen ismerte, nem volt fontos, hogy más személy az ő neve alatt árul-e más csizmákat; amikor a szellemi termékek nem voltak vagyonnokra átválthatók, a szerző joga nem volt különös érték. Amikor a hitel nem függött ezer meg ezer nem mérhető lelki körülménytől, amelyek a bizalmat befolyásolták, addig hitelrontásról nem lehetett szó. Amig nem volt fotografálás, tömegsokszorosítás, addig sem a másolás elleni védelem, sem a kép jog nem bírt különös fontossággal. A mai, gazdasági mivoltában kollektivista kor, szemben a múlt individualista gazdasági és társadalmi rendszerével, a maga gazdasági érdekeivel nem egy személyi jogot is újból revellál. De éppen ez a bonyolult kollektivizmus követeli egy magasabb rendező erő fennforgását^ Társadalmak, gazdaságilag, csak úgy tudnak fennmaradni, ha a megvédendő érdekskála nem önkényesen állajpítódik meg, magától, mert ez a »természetes« kialakulás, jól tudjuk, csak az erősebb gazdasági ököl jogának az uralomra jutását eredményezi. Éppen az állam hivatása az, hogy ezt törvényeivel a méltányosság szerint kiegyensúlyozza és éppen ott, ahol látszólag az állam jár el önkényesen, kell megállapítani, hogy ez az egyetlen védekezési lehetőség a gazdasági önkényuralom kialakulása ellen, amely egyébként mindig fenyegeti nemcsak az egyesnek gazdasági, de személyiségi jogi érdekeit is, a teljes gazdasági liberalizmus rendszerében. Azonban mindezek mel-

lett az államnak a maga törvényekkel való beavatkozása jogos voltára van még egy szinte megdönthetetlen bizonyítéka: és ez az államnak önmagánál is megnyilvánuló létfenntartási jogában gyökerezik.

Azt, lehetne itt ellene vetni, hogy ez az étellel, tehát az organikus megnyilatkozással szoros kapcsolatban levő jog valójában csak élő organizmust, embert, természetes személyt illet meg. Itt azonban két dolgot kell figyelembe venni. Először is, hogy az állam nem tekinthető a többi közülettel azonos egyesülésnek, az állam, ha csak az anarchizmust nem fogadjuk el, amely ezt tagadja, az egyetlen emberi egyesülés, amely nélkülözhetetlen, s amelynek kialakulása embercsoportok káoszából elkerülhetetlen is. Az állam, még ha célját tökéletlenül tölti is be, de mégis az egyén hathatósabb védelmére alakult, pusztán megalakulásával is az egyén életét és létfenntartását védi. Az állam fennmaradása tehát az egyén létfenntartási érdekvédelmének a fennmaradását jelenti. Az állam fennmaradása, azaz létfenntartása tehát közvetlen érdeke az egyeseknek. Az államnak is lehet tehát létfenntartási joga.

A *salus rei publicae suprema lex esto* ugyanúgy az állam létfenntartása személyiségi jogának biztosítékát jelenti, mint pl. az ember számára az életnek, mint legfőbb javának, a jogát a jogos védelem büntethetett lenségének elve.

Másodszor, ami ebből folyik, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy ezt a jogot az állam nem szerzi, hanem velejár, s csak az önálló olyan jogszerzésre alkalmatlan a közület, amelynek szerzésére csak élő emberi organizmus, szellemi tevékenység lehet képes.

Akkor tehát, amikor az állam pl. önkényesen belenyúl az adós és a hitelező viszonyába, amikor kereskedelmi eljárásokat egyszerűen letilt, vagy ismét engedélyez, akkor ebbeli eljárásának egyetlen kritériuma csak az lehet, hogy jogosan cselekszi-e ezt: hogy valóban létfenntartási érdeke forog-e kockán, hogy valóban egyesek összességének, vagyis végeredményben ismét az egyeseknek létfenntartása van-e súlyos megrázkódtatásoknak kitéve, melynek elkerülésére alkalmas-e a rendelkezés.

A személyiségi jog gazdasági vonatkozásai tehát az államhatalom különleges helyzetére is egészen speciálisan világítanak rá, de ha el is tekintünk ennek az igazán égetően aktuális kérdésnek a vonatkozásaitól, mert ezek politikaiak, mégsem tagadhatjuk, hogy a jövő még az eddiginél is fokozottabb szerepet fog nyújtani a személyiségi jog gazdasági vonatkozásainak.

Sem a kollektívizmus, sem az államkapitalizmus, akármerre is fejlődnek a gazdasági liberalizmus, amely megbicsaklott a technikai túlprodukció elosztás-nehézségein, de egyik sem akarhatja, még a legrosszabbat is tételezve fel, annyira elnyomni a személyiségi jogok körét, hogy annak legfontosabb gazdasági megnyilvánulása, a létfenntartás joga se juthasson érvényre. Ellenkezőleg, éppen a létfenntartás joga az, amely mindjobban kikristályosul, mint az egyén egyetlen védelme a nagy gazdasági ellenhatások ellen.

Ha pedig nem a közeli, hanem a távoli jövőt nézzük, egy kis optimizmust engedve meg magunknak, akkor csak a személyiségi jogok mind bővebb, terjedelmesebb kibontakozását remélhetjük csupán, amellyel az élethez való jogtól kezdve a boldogsághoz való jogig a jogok széles skálája nyilatkozik meg, amelyek, ha össze is ütköznek gazdasági érdekekkel, de magukban hordják ezen összeütközések harmonikus kiegyenlítésének a csiráját is.